

Д. І. Басюк,
д. е. н., завідувач кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
Т. Ю. Примак,
к. ф.-м. н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
Н. В. Позуда,
к. е. н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.2.17

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

D. Basyuk,
Doctor of Economics, Head of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv
T. Prymak,
PhD in Physics and Mathematics, associate professor of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv
N. Pohuda,
PhD in Economics, associate professor of the department of tourism and hotel business
National University of Food Technologies, Kyiv

TRANSFORMATION OF TOURISM IN UKRAINE ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

Статтю присвячено вивченню європейського досвіду щодо формування сталого розвитку та можливості використання закордонних практик у реалізації туризму на принципах сталості в Україні. У роботі проведено періодизацію основних етапів формування сталого розвитку у світі з визначенням основних питань та ключових принципів, які були прийняті у документах міжнародних організацій. Визначено місце та роль туризму у концепції сталого розвитку. На основі дослідження основних принципів сталого розвитку, побудовано матрицю відповідності ключових питань туризму цілям сталого розвитку. Досліджено практику регулювання сталого туризму Європейським Союзом, також розглянуто на прикладі європейських країн практику впровадження ключових принципів сталого розвитку. Визначено, що туризму як пріоритетній сфері економіки притаманні принципи сталості, які є екологічно прийнятними, соціально значимими та економічно справедливими.

The article is devoted to the study of European experience in the formation of sustainable development and the possibility of using foreign practices in the implementation of tourism on the principles of sustainability in Ukraine. Since the principles of balanced development (here in after referred to as sustainable) have evolved over a considerable period of time, due to changes in approaches to the environment, the periodization of the main stages of the formation of sustainable development in the world has been carried out, identifying the main issues and guidelines that were accepted in documents of international organizations. The place and role of tourism in the concept of sustainable development are determined. Through its multifaceted and inclusive nature, the importance of tourism was identified in three key areas: environmental, social and economic through the implementation of the basic principles of sustainable development.

Based on the study of the basic principles of sustainable development, the matrix of the correspondence of key tourism issues to the goals of sustainable development was constructed. As a result of which it was established that the implementation of the principles of sustainable development allows, besides the main activity of enterprises of the tourism industry, to pay attention to the key spheres of life, taking responsibility not only to consumers of services, but also other groups of stakeholders.

The practice of regulation of sustainable tourism by the European Union is explored. The practice of introducing the key principles of sustainable development in tourism is considered in the example of European

countries. It is established that the largest hotel chains of the world have made the first steps towards the corporate sustainability of the hotel. The most successful hotels that implemented the principles of sustainable development in practice were Rezidor's Radisson SAS, Hilton's Scandic and Grand Stanford Hong Kong. In the article is determined that tourism as a priority area of the economy uses the principles of sustainability, which are environmentally acceptable, socially significant and economically equitable.

Ключові слова: туризм, принципи сталого розвитку, готельне підприємство, управління розвитком, європейський досвід.

Key words: tourism, principles of sustainable development, hotel enterprise, development management, European experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм останніми роками становить не лише основу соціально-економічних змін держави, але й стає привабливим варіантом її економічного розвитку. Щорічне зростання туристичних потоків забезпечує розвиток економіки, а світові тенденції вказують на зростання його ролі на як національному, так і світовому рівнях (2017 рік охарактеризувався зростанням кількості туристів майже на 7% та збільшивши надходження від туризму до 1,332 млрд дол.).

Оскільки туристична сфера є важливим фактором розвитку країни, то необхідність розвитку стійкого туризму також стала основною занепокоєння. Намагання прискорити розвиток туристичної сфери та перетворити її у високоефективну сферу економіки, що здатна швидко інтегруватися до світових процесів, неминує призводити і до негативних наслідків. Причинами цього можна вважати нерівномірний розподіл туристів у місцях атракцій, що спричинює перевантаження одних територій та зменшення чисельності у інших. Туризм є явищем синергетичним та мультиплікативним, тобто примножує ефект у суміжних сферах. Попри створення додаткових робочих місць, покращення доходів як суб'єктів туристичної діяльності, так і доходів регіону, країни, а також розвитку дестинації, він неминує впливає і на екологію території. Використання існуючих природних ресурсів призводить, з одного боку, до розвитку туризму, а з іншого — до вичерпання даних ресурсів, їх руйнування або знищення. Нераціональне використання наявних ресурсів також створює низку екологічних проблем регіону. До недоліків, які пов'язані з розвитком туризму, можна віднести і завищення цін у популярних дестинаціях втрата самобутності та культурних цінностей, які намагаються постачальники надати туристам взамін на розширення контактів з представниками інших культур, а також економічні збитки, оскільки не завжди доходи від туризму можуть покривати збитки.

Отже, розвиток туризму, особливо масового, окрім позитивного впливу має ряд негативних наслідків, які можна подолати шляхом раціонального використання як природних, так і культурних, соціальних, економічних ресурсів. Необхідність формування екологічної, соціальної та економічної свідомості як у туристів, так і в усіх зацікавлених у туристичній діяльності суб'єктів мають стати базовими вимогами щодо практичної організації туризму. Тобто актуальність запровадження принципів сталого розвитку не викликає сумнівів, а використання кращих європейських практик дозволить не лише впровадити позитивні приклади, але й уникнути можливих негативних наслідків та проблем.

Тому метою дослідження є аналіз формування сталого туризму європейських країн у контексті парадигми сталого розвитку та використання закордонного досвіду у реалізації принципів сталого туризму в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сталий розвиток як концепція розвитку є ключовим питанням досліджень різних наукових підходів. Аналіз закордонних публікацій дозволяє не лише визначити як категоріальний апарат, так і основні принципи та завдання сталого розвитку, що висвітлено у дослідженнях таких вчених: Адамс В. [1], Вейдж Дж. [2], Кларк В. [3], Хейнен Дж. [4]. Вагомий вплив на формування концепції сталого розвитку зроблено Брундландом Г., який вважається засновником "нової" концепції збалансованого розвитку [5]. Питанням сталого туризму присвячені праці таких закордонних вчених: Бріттон С. [6], Брамвелл Б. [7], Катер І. [8], Руханен А. [9], де основний акцент звертається не лише на теоретичні та емпіричні дослідження вказаної проблематики, але й просуванні стратегій розвитку сталого туризму з урахуванням екологічної, соціальної та економічної складової. Серед вітчизняних науковців значний інтерес представляє також концепція сталого розвитку та практики розвитку сталого туризму. Зокрема значний науковий внесок у даних питаннях зробили такі вчені: Данилишин Б. [10], Дмитрук О. [11], Гринів А. [12], Смалів В. та Смалів І. [13], Шевчук В. [14] та ін. У більшості досліджень велику роль приділено як основним складовим, принципам, так і особливостям та перевагам розвитку туризму в контексті сталого розвитку. Однак попри велику кількість публікацій, недостатньо розкритими залишаються питання використання принципів сталого туризму у контексті сталого розвитку, доцільності використання найкращих європейських практик при формуванні сталого розвитку дестинацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ СТАТТІ

Сталий туризм розглядається як концепція, яка сприяє вирішенню проблем зі збереження та відтворення навколишнього середовища та забезпечення високого рівня життя населення. Свій початок ця концепція бере з 1972 року, коли було проведено конференцію ООН стосовно наявності прямого зв'язку між рівнем економічного розвитку та станом навколишнього середовища. Принципи збалансованого розвитку (в подальшому визначено як сталий) змінювалися протягом значного періоду часу, що пояснюється змінами і у

підходах до навколишнього природного середовища, та зафіксовані у підсумкових документах наступних міжнародних організацій:

- Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р., де було визначено 26 основних принципів з проблем навколишнього середовища;

- Програма ООН з навколишнього середовища у 1972 р.;

- Всесвітня Хартія природи, на якій було визначено ряд принципів зі збереження природи;

- Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку у 1983 р. розробила окрім основних принципів ще й показники збалансованого розвитку;

- Розроблена нова Концепція збалансованого розвитку 1987 р.;

- Друга Конференція ООН з питань природного середовища і розвитку у 1992 р. (визначено основні 27 принципів) сприяла затвердженню ряду документів, за підсумками якої країнам було рекомендовано розробити національні стратегії збалансованого розвитку;

- Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН 1997 р., що наголошувала на внесках та обов'язках усіх зацікавлених сторін на зміни навколишнього середовища;

- Йоганнесбурзький саміт 2002 р., де було прийнято декларацію та план виконання рішень з визначенням пріоритетів діяльності, серед яких важливе місце посіли питання торгівлі, глобалізації та фінансування даного розвитку;

- Всесвітній саміт зі збалансованого розвитку у 2002 р. затвердив, окрім необхідності подальшого просування принципів збалансованого розвитку на усіх рівнях, ще й розвиток зеленої економіки та подолання бідності;

- Генеральна Сесія Асамблеї ООН у 2015 р., де відбувся саміт зі сталого розвитку та було визначено 17 цілей сталого розвитку [15].

Отже, формування засад сталого розвитку дозволило від загальних екологічних проблем навколишнього середовища, перейти і до соціальних та економічних питань, які перебувають у тісному взаємозв'язку та мають прямий вплив один на одне. Керівні принципи сталого розвитку звертають увагу на ключові проблемні напрями, які необхідно не лише долати, але і не допускати їх утворення. Світова спільнота зазначає на необхідності кожного вносити своїми діями позитивний вклад у розвиток нашого майбутнього.

Розглядаючи туризм як складову сталого розвитку, зазначимо, що спочатку його не виділяли як пріоритетний та такий, який доцільно виділити окремо. Про нього часто згадували у програмних документах, планах та на конференціях, як імпульс для розвитку регіону чи то країни, який має величезний потенціал для розвитку, та суттєво впливає на навколишнє середовище. Початком становлення підходу до туризму як сталого процесу, став розгляд його у ключових документах протягом 90-х років. Однак вагомим поштовхом стало розроблення "Порядку денного на ХХІ століття у сфері подорожей та індустрії туризму" Всесвітньою туристичною організацією у 1996 році. Цей та багато інших документів зосереджували увагу на туризмі не лише як на пріоритетній сфері, але й такий, якій притаманний критерій сталості, що є екологічно прийнятним, соціально значимим та економічно справедливим.

Важливість туризму в умовах сталого розвитку підкреслює і визнання Генеральною Асамблеєю ООН 2017 року роком сталого розвитку туризму, який був покликаний підвищити обізнаність туристів, підприємств та урядів про їх значимість у перетворенні туризму на каталізатор позитивних змін в державі. При цьому роль туризму була визначена ключовою у таких сферах як стійкий економічний розвиток, зайнятість та подолання бідності, ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища, різноманітність і

спадщина, а також взаєморозуміння, мир і безпека [16]. Тобто туризм хоч і спрямований на вирішення соціально значимих гострих питань, пов'язаних з його розвитком, однак звертає увагу на важливість змін та пошуку нових напрямів розвитку.

Оскільки для туризму, як явища досить динамічного, характерним є стрімке зростання (за прогнозами у 2030 році очікується збільшення кількості туристів до 1,8 млрд туристів у порівнянні з 2017 р. — 1,32 млрд туристів), відповідно необхідним є і відповідальність як мандрівників, так і організацій, урядів. Через багатоплановість та всеохоплюючий характер, туризм можна вважати ключовим у 3 напрямках: екологічному (забезпечення оптимального використання ресурсів), соціальному (збереження культурної спадщини та повага до різних культур) та економічному (забезпечення економічних вигід для зацікавлених сторін) через реалізацію основних принципів зі сталого розвитку.

Хоча туризм найбільше відповідає трьом ключовим принципам сталого розвитку, а саме: гідна праця та економічне зростання, відповідальне споживання та партнерство заради сталого розвитку, однак для відображення його як важливої складової сталого розвитку скористаємося матрицею відповідності, головною ідеєю якої є встановлення зв'язку між ключовими питаннями туризму та принципами сталого розвитку (табл. 1).

Отже, розглядаючи туризм лише за деякими ключовими питаннями можемо побачити, що він впливає на різні сфери, не обмежуючись лише 3 напрямками. Реалізація принципів сталого розвитку дозволяє окрім основної діяльності підприємств туристичної сфери, звертати увагу і на ключові сфери життя, приймаючи відповідальність не лише перед споживачами послуг, але й іншими групами стейкхолдерів. Розвиток сталого туризму у майбутньому буде можливим лише за відповідальності усіх учасників, тому дана сфера має освоювати сталі методи, включаючи і самих туристів.

Тобто неможливо говорити про вузьку спрямованість туризму, його роль у сталому розвитку є важливою та буде більш ефективною, коли принципи сталості спрямовується на основи політики прийняття рішень у сфері туризму.

Прикладом реалізації принципів сталого розвитку в туризмі може слугувати закордонний досвід в управлінні розвитком туризму на засадах сталості.

Так, стосовно збереження навколишнього середовища цікавим є досвід Венеції, де діє обмеження на кількість відвідувачів на добу, яка складає максимум 50 тис. осіб. Таким чином, уряд регулює кількість туристів та транспортних засобів щодо зменшення впливу на екосистему території. Цей приклад може бути використаний багатьма туристичними DESTINACIAMI, де відбувається перевантаження територій туристами шляхом розподілу туристів протягом дня та у різні пори року, тим самим зменшуючи навантаження на навколишнє середовище.

Говорячи про національні природні парки, цікавим є досвід Норвегії, де частка природоохоронних територій складає 14%, для порівняння в Україні — менше 4%. При чому за рекомендаціями Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку даний показник має бути більше 12% [13].

Збереженням морських систем та екосистем займається "Blue Flag", як одна з найвідоміших у світі добровільних екологічних організацій, які надають пляжам, пристаням і стійким операторам з туризму, що займаються розвитком boating-туризму лейбли за дотримання високих екологічних, освітніх, безпечних та доступних критеріїв [17]. Таку програму поширено більш ніж 20 країнах Європи, а загалом охоплює 44 країни світу.

Охоплені туризмом підприємства намагаються у своїй діяльності використовувати принципи сталого

Таблиця 1. Відповідність ключових питань туризму принципам сталого розвитку

Цілі сталого розвитку/ Ключові питання туризму	Ні бідності	Ні голоду	Міцне здоров'я	Якісна освіта	Гендерна рівність	Чиста вода та належні умови	Відновальна енергія	Гідна праця та економічне зростання	Інновації та інфраструктура	Зменшення нерівності	Сталий розвиток міст та спільнот	Відповідальне споживання	Боротьба зі зміною клімату	Збереження морських екосистем	Збереження екосистем суші	Мир та справедливність	Партнерство заради сталого розвитку
Сертифікація послуг																*	
Дотримання законодавства																*	
Розвиток малих та середніх підприємств								*	*		*						*
Використання зберігаючи технологій						*						*	*				
«Зелений офіс»						*			*		*	*	*				
Прозорість бізнесу								*								*	
Залучення місцевих громад у розвитку сфери	*	*									*	*					
Рівноправні умови праці					*			*								*	*
Розвиток співробітників					*			*									
Система винагороди	*							*									
Партнерство в освітньому процесі				*													*
Інновації у діяльності								*	*								

Джерело: побудовано авторами.

розвитку, тим самим підтверджуючи бажання відповідати за свою діяльність перед суспільством. Не виключенням є і готельні підприємства, які намагаються пристосовуватися до змін зовнішнього середовища. Власники готелів та туристичні оператори повинні пристосовуватися до цих змін, щоб задовольнити попит і залишитися привабливими для інвесторів, а також бути прибутковим. Однак, за даними консалтингової компанії HVS International [18], що займається дослідженнями сфери гостинності, лише незначний відсоток готелів, курортів та інших закладів розміщення впроваджують у своїй діяльності принципи сталості. Причому головною причиною вважають відсутність громадської та промислової обізнаності щодо економічної, соціальної та екологічної переваг, які отримують готелі зі сталою практикою ведення бізнесу. Принципи сталого розвитку, в основному, характерні для мережевих готельних ланцюгів, що і забезпечує подальше поширення у різних країнах. За їхніми дослідженнями, готель, який впроваджує соціальну відповідальність у веденні бізнесу, отримує ряд переваг, серед яких можна визначити:

- додатковий дохід за рахунок зниження витрат;
- довгострокова фінансова стабільність;
- краща привабливість для кредиторів та інвесторів;
- легше фінансування через менший довгостроковий ризик;
- збільшення вартості активів через довгострокову ділову спроможність.

Крім того, просуваючи та дотримуючись стабільного розвитку, готелі захищають ту саму причину, через яку приходять гості. Соціальні та екологічні практики здаються альтруїстичними широкій громадськості; це сприйняття, у поєднанні з позитивним PR та фінансовою стабільністю, може збільшити попит, гудвіл та, в кінцевому рахунку, загальну вартість активів готелю [18].

При чому сталий розвиток у діяльності готелів має певні особливості залежно від країни. Наприклад, в Англії створено керівні принципи сталого розміщення готелів, будівництва та дизайну, що спрямовані на надання допомоги власникам та проектувальникам закладів розміщення з метою створення стійкого розвитку готелю та розуміння наслідків їх рішень у довгостроковій перспективі [19].

У Швейцарії Асоціація з економіки, екології та суспільства [20] впровадила Ibox Label, що спирається на критерії з базової якості управління, дотримання екологічного законодавства та надання інформації про структуру та споживання ресурсів, яких мають дотримуватися готелі у своїй діяльності.

Водночас Європейський Союз також здійснює вплив на бізнес, націлюючи на відповідальне ведення бізнесу, вводячи поняття розширеної відповідальності виробників (ERP), під якою розуміють відповідальність виробника за вплив своєї продукції на навколишнє середовище. При чому індустрія гостинності також підлягає такій розширеній відповідальності. Свідченням чого є те, що Accor, Fairmont, Marriott, Rezidor, Hilton, Starwood, Shangri-La та Taj Hotels and Resorts зробили перші кроки до корпоративної сталості готелю.

За дослідженнями [21] найбільш ефективними прикладами впровадження принципів сталості і діяльності готельних мереж з фінансовим успіхом стали Rezidor's Radisson SAS, Hilton's Scandic та Grand Stanford Hong Kong.

Отже, досвід реалізації принципів сталого розвитку європейськими країнами у сфері гостинності показує, що підприємства намагаються не лише показати відповідальне ставлення за ведення бізнесу, але й зменшують вплив від своєї діяльності на навколишнє середовище та впливають на розвиток соціальної сфери.

ВИСНОВКИ

Європейський досвід впровадження у практичну діяльність принципів сталості показав, що кожне підприємство вносить вагомий внесок як у розбудову економіки країн, так і у збереження екології та розвитку соціальної сфери. Низький рівень інформованості підприємств є однією з причин, що перешкоджають реалізації принципів сталого розвитку, прикладом чого є розповсюдження принципів саме серед мережевих підприємств, а не окремо взятих. Нерозуміння представників бізнесу важливості ведення відповідального бізнесу також стає перешкодою до впровадження принципів сталого розвитку у власну діяльність. Відсутність чіткого механізму реалізації принципів сталого розвитку на практиці створює недовіру приватного сектору до їх реалізації, а відповідно і до нехтування проблемами соціального та екологічного характеру. Туризм як складова сталого розвитку покликаний реалізувати основні

принципи задля відповідального використання природних ресурсів, задля збереження навколишнього середовища та зменшення уже існуючого негативного впливу, а також збереження культурної спадщини кожної країни, яка є унікальною та володіє ресурсами, що мають бути не лише збережені, але й намагатися примножити їх, а також стимулювання економічного зростання і успішної співпраці різних груп стейкхолдерів.

Література:

1. Adams W.M. (1990). Green Development: Environment and Sustainability in the Third World. London: Routledge.
2. Waage J., Banerji R., Campbell O., et al. (2010). The Millennium Development Goals: a cross-sectoral analysis and principles for goal setting after 2015. *Lancet*, vol. 376, pp. 991—1023.
3. Clark W., Kerkhoff L., Lebel L. and Gallop G. (2016). Crafting usable knowledge for sustainable development. Available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1601266113>
4. Heinen J. (1994). Emerging, diverging and converging paradigms on sustainable development. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, vol. 1, pp. 22—33.
5. Brundtland Gr. (1989), Global Change and Our Common Future, Environment: Science and Policy for Sustainable Development, vol. 31 (5), pp. 16—43.
6. Britton S. (1982) The political economy of tourism in the Third World. *Annals of Tourism Research*, vol. 9 (3), pp. 331—358.
7. Bramwell B. (2015). Theoretical activity in sustainable tourism research. *Annals of Tourism Research*, vol. 54, pp. 204—218.
8. Cater E. (1991) Sustainable Tourism in the Third World: Problems and Prospects. Discussion paper No. 3. Department of Geography, University of Reading.
9. Ruhanen L., Weiler B., Moyle B. and McLennan C. (2015). Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 23 (4), pp. 517—535.
10. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. — К., РВПС України. 1999. — 716 с.
11. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О.Ю. Дмитрук — К.: Вид. полігр. центр. "Київ. ун-т", 2002. — 76 с.
12. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 240 с.
13. Сміль В. Туризм і сталий розвиток / В. Сміль, І. Сміль. — Вісник Львів. Ун-ту: Серія географічна. — 2005. — Вип. 32. — С. 163—173.
14. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В.Я. Шевчук. — К.: Геопринт, 2006. — 200 с.
15. Цілі сталого розвитку. — Режим доступу: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/>
16. Важливість сталого розвитку. — Режим доступу: <https://www.momondo.ua/kudy-poihaty/stattya/vazhlyvist-stalogo-turyzmu>
17. Blue Flag. Available at: <http://www.blueflag.global/>
18. HVS International. Available at: <https://www.hvs.com/>
19. International Tourism Partnership. Available at: <https://www.tourismpartnership.org/>
20. Braunschweig, A. and Saladino, D. (2004) The Sustainability Certification for Hotels, Association for Economy, Ecology and Society, Chur, Switzerland.
21. Bader, E. Sustainable Hotel Business Practices: A Surface Examination. Available at: <https://www.hvs.com/article/2180-sustainable-hotel-business-practices-a-surface-examination>

References:

1. Adams, W.M. (1990), *Green Development: Environment and Sustainability in the Third World*, Routledge, London, UK.
2. Waage, J. Banerji, R. and Campbell, O. (2010), "The Millennium Development Goals: a cross-sectoral analysis and principles for goal setting after 2015", *Lancet*, vol. 376, pp. 991—1023.
3. Clark, W. Kerkhoff, L. Lebel, L. and Gallop, G. (2016), "Crafting usable knowledge for sustainable development", available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.1601266113> (Accessed 20 Jan 2019).
4. Heinen, J. (1994), "Emerging, diverging and converging paradigms on sustainable development", *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, vol. 1, pp. 22—33.
5. Brundtland, Gr. (1989), "Global Change and Our Common Future", *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, vol. 31 (5), pp. 16—43.
6. Britton, S. (1982), "The political economy of tourism in the Third World", *Annals of Tourism Research*, vol. 9 (3), pp. 331—358.
7. Bramwell, B. (2015), "Theoretical activity in sustainable tourism research", *Annals of Tourism Research*, vol. 54, pp. 204—218.
8. Cater, E. (1991), "Sustainable Tourism in the Third World", *Problems and Prospects*. Discussion paper, Department of Geography, University of Reading, vol. 3.
9. Ruhanen, L. Weiler, B. Moyle, B. and McLennan, C. (2015), "Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis", *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 23 (4), pp. 517—535.
10. Danylyshyn, B.M. Dorohuntsov S.I. and Mischenko, V.S. (1999), *Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України [Natural Resource Potential for Sustainable Development of Ukraine]*, RVPS Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
11. Dmytruk, O. Yu. (2002), *Urbanizatsiia ta ekolohichnyy turizm: teoriia i praktyka konstruktivno-heohrafichnoho doslidzhennia [Urbanization and ecological tourism: the theory and practice of constructive-geographic research]*, Polygraph center. Kyiv. un-t, Kyiv, Ukraine.
12. Hryniv, L.S. (2001), *Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teorii: monohrafiia [Ecologically balanced economy: theory problems: monograph]*, LNU named I. Franko, Lviv, Ukraine.
13. Smal, V. and Smal, I. (2005), "Tourism and sustainable development", *Visnyk L'viv. Un-tu: Seriia heohrafichna*, vol. 32, pp. 163—173.
14. Shevchuk, V.Ya. (2006), *Makroekonomichni problemy staloho rozvytku [Macroeconomic problems of sustainable development]*, Heoprynt, Kyiv, Ukraine.
15. Sustainable development for Ukraine (2019), "Goals of sustainable development", available at: <http://www.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/> (Accessed 20 Jan 2019).
16. momondo.ua (2019), "The importance of Sustainable Development", available at: <https://www.momondo.ua/kudy-poihaty/stattya/vazhlyvist-stalogo-turyzmu>
17. Blue Flag (2018), available at: <http://www.blueflag.global/> (Accessed 20 Jan 2019).
18. HVS International (2019), available at: <https://www.hvs.com/> (Accessed 20 Jan 2019).
19. International Tourism Partnership (2018), available at: <https://www.tourismpartnership.org/> (Accessed 20 Jan 2019).
20. Braunschweig, A. and Saladino, D. (2004), *The Sustainability Certification for Hotels*, Association for Economy, Ecology and Society, Chur, Switzerland.
21. Bader, E. (2006), "Sustainable Hotel Business Practices: A Surface Examination", available at: <https://www.hvs.com/article/2180-sustainable-hotel-business-practices-a-surface-examination> (Accessed 20 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2019 р.